rech lidské činnosti provádí kybernetika: „Jak jsme již mnohokrát zdůraznili, patří k podstatě kybernetiky, že odhlíží od speciální povahy jevů. Oprávnění této abstrakce je však nutno od případu k případu prozkoumat.“[50] Na to, jaké jsou podmínky použitelnosti takového modelu, odpovídá G. Klaus: „Předpokladem použití takových modelů však je, že nový obor, příp. struktura, do níž se zobrazuje souhrn faktů a jejich vztahů, je lépe znám nebo přehlednější než původní obor. Dále je předpokladem, že to bude extrapolující promítnutí, tzn., že model nebude jen shrnutím známých faktů; model má spíše úkol více či méně neúplný obraz, který lze získat z faktů, doplnit v obraz celku.“[51] A dále: „Model možno považovat za zdařilý jen za dvou předpokladů:

a) Musí se stejně chovat jako jeho předloha

b) Musí být možno podle struktury a chování tohoto modelu vyšetřit přídatné rysy předlohy, rysy, které nejsou explicitně obsaženy ve faktickém materiálu, z něhož se vyšlo.

Avšak i tehdy, když se to podařilo, není přípustné tvrdit, že předvedením takového modelu byla již plně vysvětlena podstata neurologických procesů a odpovídajících pochodů v mozku.“[52]

To je případ našeho modelu: je to částečný model, který nevystihuje podstatu literatury, ale uvádí známá, izolovaná fakta v systém a doplňuje je o některé přídatné poznatky, které jinými metodami nebyly zjištěny. Pokud plní tuto poznávací funkci, má význam jako metodologická pomůcka, nikoliv ovšem jako jediný základ pro kritické hodnocení literatury nebo pro literárněhistorickou práci.

[50] Tamtéž, 254.
[51] Tamtéž, 247.
[52] Tamtéž, 247.

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

GENEZE A RECEPCE LITERÁRNÍHO DÍLA

V soudobé literární vědě se prosadila vysloveně eidocentrická tendence, tj. zájem se soustředil na rozbor díla samého a stranou byly odsunuty otázky spojené se vznikem díla na jedné straně a s psychologií jeho vnímání na straně druhé. Před několika desítiletími to byla zdravá a za tehdejšího stavu kladení otázek dokonce nutná reakce proti psychologickým až psychiatrickým úvahám diletantů o individuální psychologii autora a jejím odrazu v díle, a proti stejně neodborným odhadům, jaké „city“ a „nálady“ dílo „vzbuzuje“ ve čtenáři, nazíraném v tomto případě opět z hlediska individuální psychologie citů.

Proti tomuto přístupu k umění reagovaly nejdůsledněji především všechny metodologie snažící se o strukturní přístup k literatuře, tedy stejně pražská škola jako americká „nová kritika“ nebo nejnověji sémiotika. Dnes již však rozpor mezi nespornými pokroky v analýze literárních textů a rezignací na zkoumání všeho, „co bylo před textem“, a všeho, „co je jeho následkem“, začíná vést k pochybnostem, zda toto zúžení pracovního zájmu vyplývá z metody samé, nebo zda si je ukládali jen její uživatelé.[1] Domnívám se, že šlo o dobrovolné

[1] Nejnověji se psychologií literární tvorby zabývá např. v SSSR B. Mejlach, A. G. Kovalev aj., aniž by ale dospěli k metodologicky podstatně novým stanoviskům. Závažnější je stará, ale teprve nyní publikovaná práce A. S. Vygotského, *Psichologija iskusstva*, 1965.

omezování se na statický literární fakt sám o sobě a o nechuť překročit hranice statického systému ve směru dynamiky vzniku i dynamiky recepce. Metodologický vývoj strukturní analýzy dnes již dovoluje učinit aspoň krok „před dílo“ a krok „za dílo“, a tím se přiblížit k poznání dynamiky literárního procesu.

Půjde nám zde současně o teoretický problém: jakými metodami je možno formalizovat pragmatický význam, chápeme-li jej v tom smyslu, jaký mu dává např. Ch. Morris: „*Estetická pragmatika.* Do této oblasti spadají problémy spojené se vztahem estetických znaků k jejich tvůrcům a interpretům, tj. všechny biologické, psychologické a sociologické faktory účastnící se fungování estetických znaků. Patří sem provedený rozbor estetického vnímání; podobně by sem patřilo zkoumání procesu estetického tvoření, nebo rozbor podobností příp. rozdílů mezi estetickým tvořením a požitkem (hodnocením) nebo zjišťování stupně a rozsahu sdělování docilovaného různými estetickými znaky. Mnohé z problémů této oblasti se soustřeďují kolem otázky funkce, již umění vykonává ve vztahu k jedinci i společnosti.“[2]

Naše východisko bude induktivní a zcela prosté: pokusím se ukázat, jak vypadá struktura geneze literárního díla a struktura jeho konkretizace. Začněme případem nejjednodušším: genezí překladu.

1. GENEZE PŘEKLADU

Naše dosavadní úvahy o překládání se intuitivně opírají o empirický poznatek, že překládání je rozhodovací proces (Entscheidungsprozess); dosud jsme se jej ale neodvážili naplno vyslovit a hlavně využít tohoto poznatku ke zpřesnění práce v teorii překladu.

[2] Ch. W. Morris, Aesthetics and the Theory of Signs, *The Journal of Unified Science* 8, 1939—40, 144—45.

Překlad z hlediska teleologického, tj. z hlediska svého cíle, je komunikační proces: cílem překladu je sdělování. Překládání z hlediska pracovní situace překladatele v každém okamžiku jeho práce (tedy z hlediska pragmatického) je *rozhodovací proces,* tj. série určitého počtu posloupných situací — *tahů* jako ve hře —, v nichž se překladatel vždy musí rozhodovat mezi určitým (a zpravidla dosti přesně definovatelným) počtem alternativ.[3]

Jak vypadá jeden takový tah, jedna rozhodovací situace, ukáži na triviálním příkladu. Překládá-li anglický překladatel Brechtovu hru *Der gute Mensch von Sezuan,* musí se hned u jejího titulu rozhodovat mezi dvěma alternativami:

Der gute Mensch von Sezuan

The Good Man of Sechuan The Good Woman of Sechuan

Prvky zúčastněné na tahu jsou tyto:

Situace. Německé slovo der Mensch nemá v angličtině stejně obecný ekvivalent (nepočítáme-li person, patřící do jiné stylistické roviny), ale jsou tam dva výrazy, které dohromady vyčerpávají jeho rozsah: man a woman. To znamená, že na rozhodovací situaci se zúčastní tito činitelé:

a) *instrukce I* — je třeba jako ekvivalent vyhledat anglické slovo mající význam Mensch, tj. třídu všech bytostí označovaných jako „homo sapiens“, a to v neutrální stylistické rovině;

b) soubor možných alternativ, jejž budeme označovat jako *paradigma*; v našem případě má dva členy: man, woman;

c) *instrukce II* určující, kterou z obou alternativ volit; ta plyne z kontextu, v našem případě ze širšího kontextu obsaženého uvnitř hry, tedy makrokontextu. Obě alternativy ne-

[3] Primární rozhodnutí je samozřejmě volba díla pro překlad; teorie překladu ji ponechává zpravidla stranou, ač jde o velmi složitou strategii, jejíž pravidla ovládají hlavně nakladatelé a jíž by se měla zabývat literární sociologie.

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

jsou ekvivalentní, kontext určuje, která je správná, tedy volba není náhodná, ale kontextem předurčená.

Takový charakter má rozhodovací situace při každé interpretaci: jde o volbu ze souboru možných významů slova, motivů, různých pojetí charakteru, stylu i ideologie autora. Přitom tato volba je tím zúženější a snadnější, čím jsou situace přesnější, tj. čím jednoznačnější je sám význam slova nebo čím jednoznačnější je kontext.

Tím, že překladatel zvolil jednu z alternativ, předurčil zase sám svou volbu v celé řadě dalších „tahů"; od volby gramatických tvarů slovesa až po pojetí postavy (a samozřejmě také celý způsob inscenace). Vytvořil totiž kontext pro celou řadu dalších voleb, neboť překladatelský proces má strukturu tzv. *hry s dokonalou informací,* tj. hry, při níž každé další rozhodnutí navazuje na znalost a situaci vytvořenou rozhodnutími předchozími (podobně jako u šachu, a na rozdíl od karetních her). Volbou první nebo druhé interpretace se překladatel rozhodl pro jednu ze dvou možných „her": „Naše definice úplnou indukcí odpovídá tomu, že při hře s dokonalou informací o *n* tazích dostaneme po prvním tahu hru s dokonalou informací o *n-1* tazích, takže první tah můžeme pokládat za volbu jedné hry z daného systému her s dokonalou informací o *n-1* tazích."[4] Schematicky to můžeme vyjádřit takto (plné čáry udávají možná rozhodnutí, přerušované čáry alternativy, které již po prvním tahu byly vyloučeny):

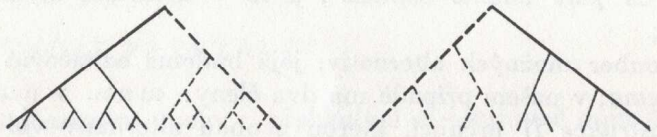

Pro jednoduchost jsou rozhodnutí vyznačována jako binární, ač jde o volbu z *n-1* členů.

Rozhodovací situace a překladatelova volba v ní mají tedy

[4] D. Blackwell — M. A. Girshik, *Teorie her a statistického rozhodování,* 1964, 26.

jistou závažnost, a tu lze měřit podle toho, kolik dalších rozhodnutí příslušná volba předurčuje. Z tohoto hlediska se nám literární text hierarchizuje na prvky důležitější a méně důležité, a také případné překladatelské odchylky na závažnější a méně závažné. Jeden z možných přístupů k teorii překladu je zkoumat, kolik dalších voleb je závislých na jednotlivých rozhodnutích, jež překladatel učiní, a která jsou tedy ona primární rozhodnutí, jež určují v hrubých rysech překladatelskou interpretaci textu.

Při překládání jde o konečný — byť i značně velký — počet tahů, jejichž soubor tvoří „hru" o konečném počtu tahů. Výsledkem dvou různých „her" (např. řady rozhodnutí navazujících na první interpretaci Brechtova názvu a řady rozhodnutí navazujících na druhou interpretaci Brechtova názvu) jsou dvě různé *překladové varianty* textu; rozdíl mezi nimi je měřitelný počtem odlišných rozhodnutí.

Pokládat překládání za rozhodovací proces jsme oprávněni již z toho prostého důvodu, že to odpovídá empirii, praktické zkušenosti. A je-li tedy rozhodovacím procesem, pak je možno k jeho přesnému popisu užít formálního aparátu *teorie her a statistických rozhodování.* Tuto formalizaci zde nebudu provádět do důsledků, půjde spíše o to upozornit na některá noetická hlediska, která tento přístup otevírá. Jednotlivé složky rozhodovacího procesu probereme tedy podrobněji.

Řekli jsme, že překladatel volí při každém tahu mezi možnými alternativami; má-li např. přeložit anglické b o y, volí mezi výrazy c h l a p e c, h o c h, k l u k, j i n o c h, h o š a atd., tedy volí jeden člen ze skupiny slov spojených týmž základním významem, z daného paradigmatu. Paradigma je množina prvků vyhovujících jisté instrukci, v tomto případě jistému významu; je touto instrukcí ohraničeno, definováno. Proto budeme v dalším tento typ instrukce označovat jako *definiční instrukci.* Definiční instrukce je formou paradigmatu a paradigma je jejím obsahem. Paradigma si samozřejmě nemůžeme představovat jako soubor ekvivalentních jednotek, ale jako soubor uspořádaný podle různých hledisek (např. tzv.

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

„významové odstíny", „stylistické roviny" atd.) — jinak by totiž nebyl možný výběr.

Zatím jsme se zabývali paradigmatem řešení, jež má překladatel k dispozici, a instrukcí, která je ohraničuje. Nyní půjde o instrukce, podle nichž v tomto souboru alternativ volí; budeme je označovat jako *instrukce pro výběr*. Definiční instrukce mohou být různého typu (sémantické, formální aj.), a také výběrové instrukce jsou různých typů (příp. konkrétní volba se zpravidla děje podle celého souboru výběrových instrukcí). Mezi nejvýraznější patří a) kontext (objektivní instrukce), b) struktura lingvistické paměti překladatele (subjektivní i.), c) estetická norma (intersubjektivní i.). Kontextem a estetickou normou se budeme zabývat později, zde jen několik slov k subjektivním instrukcím: při rozhodovacích procesech se uplatňují subjektivní paradigmata a jejich hierarchické uspořádání podle subjektivních instrukcí nižšího řádu.

Nejdůležitější subjektivní faktor je *struktura překladatelovy lingvistické paměti*. Má-li např. český překladatel přeložit anglické slovo r a t t l e, má v češtině k dispozici celou řadu slov pro označení různých typů silného hluku, tj. b u š e n í, h u k o t, h ř m o t, r á m u s, r a c h o t, h l o m o z. Experimenty s překladateli ukázaly, že překladatelé mají přirozený sklon vybírat ze skupiny skorosynonym slovo nejobecnější, a tedy nejméně konkrétní.[5] Proto je pak špatný překladatelský styl tak bezbarvý, všeobecný, nekonkrétní. Slova významově nejobecnější jsou totiž obyčejně v jazyku nejčastější a v naší paměti jsou zřejmě skupiny skorosynonym uloženy podle frekvence, takže jako první se vybaví slovo nejfrekventovanější. Kromě toho zřejmě o pořadí slov v subjektivním paradigmatu (v paměti) rozhoduje i sama jeho větší či menší významová obsažnost. Dobrý překladatel pak při své volbě jde hlouběji za první, druhou nebo třetí lexikální vrstvu, až přijde ke slovu obsahujícímu pokud možno všechny významové atributy předlohy. Pokusy, které jsem prováděl, ukázaly však, že slova vy-

[5] Srov. J. L e v ý, *Umění překladu*, 1963, 91n.

jadřující intenzitu (např. v e l i k ý) se vybavují obyčejně počínaje od nejintenzívnějšího a že se zde tedy uplatňuje jiná struktura paměti nebo jiná taktika výběru. Abychom nabyli přesné představy o psychologii překladatelského procesu, potřebovali bychom podrobně znát strukturu lingvistické paměti a její operační principy, tj. vědět, jak jsou v ní slova uložena a podle jakých principů z ní překladatel při své práci vybírá.

Mezi instrukcí definiční a výběrovou je vztah subsumpce: tj. vztah mezi množinou a podmnožinou, systémem a podsystémem, kategorií a jejím členem. Z množiny alternativ ohraničené definiční instrukcí vyčleňuje výběrová instrukce podmnožinu, pro niž se sama stává instrukcí definiční — a tak dále — až se dojde k jednočlennému paradigmatu:

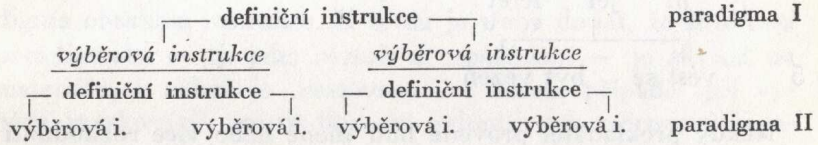

Systému instrukcí odpovídá stejně strukturovaný systém paradigmat:

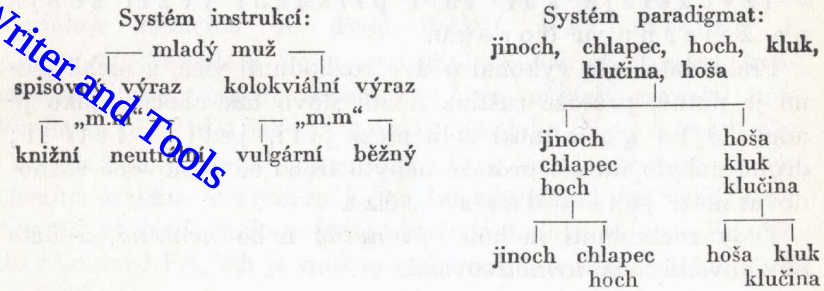

Výběr lexikální jednotky je řízen takovým systémem uvědomělých nebo neuvědomělých instrukcí, takže u konečného výrazu, který se objevuje v textu (tzv. terminálního symbolu), bychom mohli rozborem zjišťovat, podle jakého systému in-

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

strukcí byl vybrán, tedy zjistit strukturu jeho geneze (generativní strukturu).

Také interpretaci významu slova je možno si představit jako několikastupňové rozhodování od obecného významu k významům stále speciálnějším.[6] Uvedu příklad:

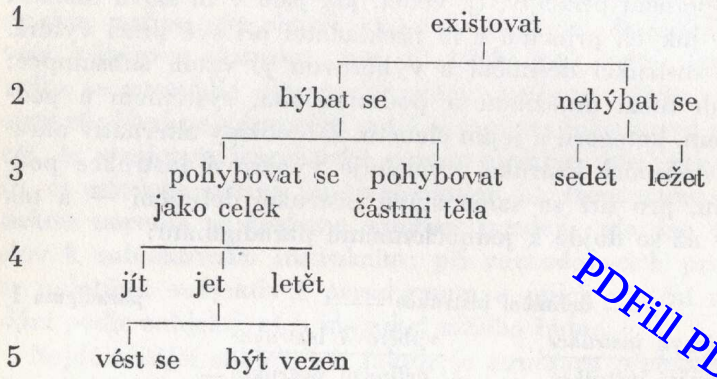

Někdy překladatel provede buď méně nebo více rozhodnutí než autor originálu, např. v tomto překladu z angličtiny do ruštiny:[7] H i s L o r d s h i p j u m p s i n t o a c a b a n d g o e s t o t h e r a i l r o a d. — L o r d K j u j u r k n u l v i z v o z č i č j u k a r e t u i p r i k a z a l v e z t i s e b j a n a ž e l e z n u j u d o r o g u.

Překladatel zde vykonal o dvě rozhodnutí více, z nichž jedno je nutné, protože ruština nemá slovo tak obecné, jako je anglické t o g o a musí volit mezi j í t i, j e t i a l e t ě t i; druhé nebylo nutné, protože nebylo třeba se vysloveně rozhodovat mezi j e t i a d á t s e v é z t.

Tedy rozhodnutí mohou být *nutná* nebo *nenutná*, a dále *motivovaná* nebo *nemotivovaná*.

[6] Na tomto principu staví některé současné sémantické teorie, např. J. K a t z — J. A. F o d o r, The Structure of a Semantic Theory, *Language* 39, 1963, 170—210.

[7] Příklad podle J. J. R e c k e r, O zakonomernych sootvetstvijach pri perevode na rodnoj jazyk, ve sborníku *Teorija i metodika učebnogo perevoda*, Moskva 1956, 176—177.

Motivované je rozhodnutí tehdy, je-li odůvodněno kontextem (jazykovým nebo mimojazykovým). V našem případě obě nadbytečná rozhodnutí jsou motivována slovem c a b (drožka); kdyby místo c a b bylo slovo c a r (vůz), bylo by druhé rozhodnutí nemotivované. Jsou tedy možné čtyři případy:

a) nadbytečné rozhodnutí nutné a motivované;

b) nadbytečné rozhodnutí nutné a nemotivované; zde je největší možnost omylu a jeho pravděpodobnost se zmenšuje hledáním motivace ve stále širším kontextu, až po celou knihu, celé dílo autora, celou dobovou literární konvenci apod.;

c) nadbytečné rozhodnutí nenutné a motivované;

d) nadbytečné rozhodnutí nenutné a nemotivované; to jsme již v oblasti překladatelské libovůle, dokreslování.

Bylo řečeno, že instrukce je formou paradigmatu a paradigma obsahem instrukce. K tomu je třeba dodat, že struktura paradigmatu — tj. jeho rozsah a uspořádání — je závislá na materiálu, z něhož je „sestavena“, v našem případě (při výběru jazykových prostředků) na jednotlivých přirozených jazycích. Je známo, že skupiny slov vyčerpávajících jistou sémantickou oblast nejsou ve všech jazycích stejně rozsáhlé, daná sémantická oblast není se stejnou jemností segmentována: časovou oblast, kterou ruština označuje jako v e č e r, rozděluje němčina do dvou úseků: N a c h m i t t a g a A b e n d. Nebude-li volba v určité situaci předurčena kontextem, budou časové určení v e č e r někteří němečtí překladatelé překládat jako A b e n d, jiní jako N a c h m i t t a g. Čím hruběji je daná sémantická oblast segmentována ve výchozím jazyku, v poměru k jazyku cílovému, tím větší bude *rozptyl překladových variant*; překládání slova z Basic English do Standard English je možno znázornit svazkem rozbíhajících se šipek:

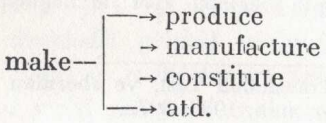

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

Naopak čím jemněji je segmentován výchozí jazyk v poměru k cílovému jazyku, tím menší je rozptyl překladových variant; překládání ze Standard English do Basic English je často možno znázornit svazkem sbíhajících se šipek:

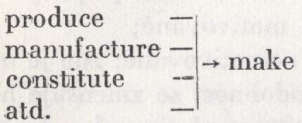

Tyto *divergentní* nebo *konvergentní* tendence při rozhodování o jednotlivých lexikálních jednotkách (a samozřejmě i o prostředcích vyššího řádu) se v průběhu překládání stále uplatňují a určují poměr mezi výchozím a cílovým textem. Průběh těchto rozhodovacích procesů je možno velmi názorně sledovat, překládá-li se tentýž text několikrát z jazyka A do jazyka B a znovu zpět do jazyka A. Takový pokus se zpětným překladem provedl B. van der Pool[8]: dal přeložit anglický filosofický text do francouzštiny, odtud znovu do angličtiny atd. — takže celkový postup byl A—F—A—F—A. Sledoval potom osud některých lexikálních jednotek. V některých případech překladatelé vybírali stále nová řešení, např.:

day light — lumière franche — open light — flamme libre — unconfined flame. Je pravděpodobné, že instrukce denní světlo definuje ještě větší soubor, než jsou užité tři anglické a dva francouzské výrazy, a že by se při opakování pokusu byla objevila další řešení.

U jiných slov se již při tomto omezeném počtu rozhodování stále opakovaly tytéž 2—3 volby a patrně tedy paradigmata možností byla omezená (lexikálními možnostmi jazyka nebo slovní vynalézavostí překladatelů):

tentative — tentative — trials — essais — tentative

Tedy rozhodování mělo tento průběh:

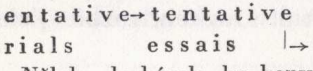

Někdy docházelo ke konvergentní tendenci při překladu z angličtiny do francouzštiny, a znovu k rozptylu při překladu zpět do angličtiny:

[8] B. van der Pool, An iterative Translation Test, ve sborníku *Information Theory — Third London Symposium*, 1956, 397n.

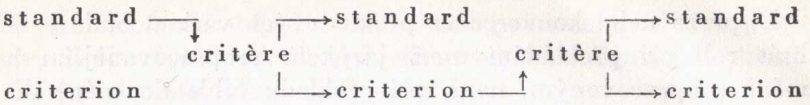

Podobně také:

experiment — expérience — experience — expérience — experiments

A konečně někdy se ze širšího paradigmatu anglických výrazů, počínaje prvním zpětným překladem z francouzštiny, vybírá stále tentýž výraz, odlišný od výchozího, ale obdobný francouzskému:

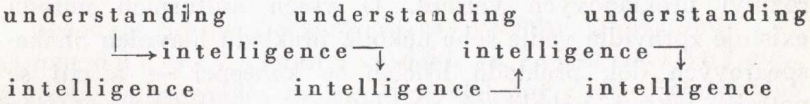

Podobně:

wonderful — incroyable — unbelievable — incroyable — unbelievable

cause — raison — reason — raison — reason

Zřejmě v těchto případech vznikla — díky tomu, že v anglickém a francouzském paradigmatu se proti sobě objevila dvojice výrazů morfologicky nebo dokonce i akusticky si podobných — výběrová instrukce, která další rozhodování usměrňovala. Genetickorecepční schéma v takovém případě nabývá podoby uzavřeného kruhu — jeho stabilita ovšem může být kdykoliv porušena.

Nejcharakterističtější je však postupné posouvání po škále skorosynonymních výrazů plynoucí z toho, že některý úsek sémantického paradigmatu výchozího slova A se realizuje slovem B cílového jazyka, majícím jiný významový rozptyl, a některý jeho úsek — často jiný než je průnik významových paradigmat slov A a B — se opět realizuje slovem C, opět s odlišným významovým rozptylem atd. To je v podstatě obecný model opakované recepce a geneze, ať již máme na mysli četbu, překlad a třeba divadelní inscenaci, nebo také šíření fámy od úst k ústům; tedy jde o model fungování pragmatické komunikace.

Zatím jsme se zabývali rozhodováním mezi jednotlivými slovy — a to při překládání, neboť překlad je pro nás nejjednodušší případ tvoření. Je třeba ukázat, zda a v jakém smyslu se rozhodovací procesy komplikují, vezmeme-li v úvahu vyšší celky — znaky vyššího řádu, případně segmenty.

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

Disperze nebo konvergence překladových variant bude jistě hrát roli při překládání mezi jazykem propracovanějším a méně propracovaným, např. při překladu bible do méně diferencovaných jazyků některých afrických nebo amerických kmenů, a zase naopak při překládání slovesných děl těchto kultur do evropských jazyků. Bylo by možno ukázat, jak podstatně se liší francouzské, anglické a německé verze slovesnosti primitivních národů. A také sémantická struktura literárních textů různé poetiky připouští buď větší nebo menší rozptyl překladových variant. U všech kulturních národů existuje zpravidla vedle sebe několik překladů hlavních Shakespearových děl, překladů lišících se koncepcí — a cítí se potřeba takové několikeré překladatelské interpretace. Zato u Molièra tento rozptyl interpretací není zdaleka tak velký. Důvod je patrně v tom, že celá dramatická struktura Shakespearova je víceznačná, postavy dovolují několikerý výklad, naopak Molièrovo drama je jednoznačnější: Molièrův Harpagon obsahuje jen část významového rozsahu Shakespearova Shylocka, Molièrova sémantika je segmentována do drobnějších celků. A z této perspektivy se nám jeví jako přirozený jev, že s postupující diferenciací kultury se stává stále aktuálnějším požadavek několika paralelních překladů téhož klasika.

Sémantická segmentace překládaného sdělení a z toho plynoucí sémantické instrukce nejsou tedy dány jen kódem jazykovým, ale také kódem daného typu promluvy. Výraz a n g r e š t je v próze třeba překládat přesnými ekvivalenty (g o o s e b e r r y, S t a c h e l b e e r e, g r o s e i l l e, k r y ž o v n i k), ve verších je možno za ekvivalenty považovat také r y b í z, m a l i n y apod. a za „správný“ překlad Ščipačevových veršů

Prochodit mimo jabloň,
Smorodiny gustoj,

je možno považovat Fikarův převod

Už přešli říčku, sady
i keře angreštu.

To znamená, že v próze máme zde proti sobě dvě skupiny přesně si odpovídajících jednočlenných paradigmat, v poezii dvě paradigmata vícečlenná:

Próza			Verš		
rybíz	↔	smorodina	rybíz angrešt malina	↔	smorodina kryžovnik malina
angrešt	↔	kryžovnik			
malina	↔	malina			

V poezii je možno pokládat za ekvivalentní syntagmata š e l j s e m d á l, p a k j s e m š e l d á l, j á j s e m d á l š e l atd., a proto je zpravidla možno desítislabičný verš přeložit více způsoby než desítislabičný úryvek prózy. Např. v Schlegelových rukopisech bylo nalezeno osm variant jednoho verše ze Shakespearova Julia Césara[9] (8. varianta je Tieckova):

1. Dein Leben hat von Ehrgefühl gezeugt
2. Dein Leben zeugte stets von Ehrgefühl
3. Dein Leben hat gezeigt, du hältst auf Ehre
4. Dein Leben zeugt von einem Funken Ehre
5. Ein Sinn für Ehre spricht aus deinem Leben
6. Du hegtest einen Funken Ehre stets
7. Du hegtest immer einen Funken Ehre
8. In deinem Leben war ein Funken Ehre

To jsou výsledky toho, že systém sémantických instrukcí v poezii není zpravidla tak rozvětvený jako v próze, nebo jinak řečeno, že sémantika poezie tíhne k členění do hrubších, obecnějších segmentů.

Zatím jsme se zabývali rozhodováním mezi jednotlivými slovy — a to při překládání, neboť překlad je pro nás nejjednodušší případ tvoření. Je třeba ukázat, zda a v jakém smyslu se rozhodovací procesy komplikují, vezmeme-li v úvahu vyšší celky — znaky vyššího řádu, popř. syntagmata.

[9] Varianty uvádí M. B e r n a y s, *Die Entstehungsgeschichte des Schlegelschen Shakespeare*, 1872, 239.

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools

Znaky vyššího řádu jsou vymezeny instrukcemi složenými; jakmile se instrukce sama stane strukturou, je schopna různých interpretací, např. syntetické nebo analytické.

Přísloví b e z t r u d a n ě v y n ě š n i r y b k y i z p r u d a je možno pokládat za celek, a pak instrukce zní „najdi přísloví mající význam ‚bez práce není užitek‘ “, tedy je možno překládat jedním ze členů skupiny

bez práce nejsou koláče
komu se nelení, tomu se zelení
atd.

Anebo je možno tuto globální instrukci rozložit na elementární instrukce — a pak se na překladu podílí celý soubor instrukcí a jim odpovídajících paradigmat:

bez truda — — bez práce; — aniž bys pracoval; — bez námahy; — atd.

ně vyněš — — nemůžeš vyjmout; — nevyjmeš; — atd.

rybky — — rybku; — atd.

iz pruda — — z potoku; — atd.

Čím je segment rozsáhlejší, tím více překladových variant je možných. Prostor volby se přitom teoreticky rozšiřuje řadou geometrickou. Je-li možno lexikální jednotku A překládat jednotkami A_1 a A_2, a jednotku B jednotkami B_1 a B_2, pak syntagma AB je teoreticky možno překládat osmi způsoby:

A_1	B_1	B_1	A_1
A_1	B_2	B_1	A_2
A_2	B_1	B_2	A_1
A_2	B_2	B_2	A_2

Proto čím rozsáhlejší segment promluvy, tím větší rozptyl překladových variant (obdobně jako se zvětšuje počet možných ekvivalentů u prvků pokrývajících rozsáhlejší sémantickou oblast).

Překlad přísloví byl řešitelný buď podle jediné obecné instrukce, nebo podle řady instrukcí dílčích — záleželo na rozlišovací úrovni, z níž jsme k němu přistupovali. Kdybychom chtěli tuto „syntax instrukcí“ sledovat dále, museli bychom přikročit k rozboru takových úseků promluvy, které jsou definovány kombinací obecnějších instrukcí, z nichž každé je přiřazeno paradigma instrukcí speciálnějších. Takovým případem je např. rýmová hříčka Christiana Morgensterna:

Ein Wiesel
sass auf einem Kiesel
inmitten Bachgeriesel,

již americký překladatel Max Knight přeložil hned pěti způsoby, a tím odhalil, aktualizoval paradigma možných alternativ (přesněji řečeno jeho část):

1. A weasel
perched on an easel
within a patch of teasel

2. A ferret
nibbling a carrot
in a garret

3. A mink
sipping a drink
at a kitchen sink

4. A hyena
playing a concertina
in an arena

5. A lizzard
shaking its gizzard
in a blizzard

Všech pět variant zachovává hříčku konfrontující rýmovou shodou 1. jméno zvířete, 2. předmět jeho činnosti, 3. místo této činnosti. Ve všech pěti překladech jsou zachovány právě jen tyto abstraktní funkce každého ze tří veršů v celku hříčky, nikoliv konkrétní významy jednotlivých motivů. Jinak řečeno, některé motivy Morgensternova textu mají dvě významové

PDFill PDF Editor with Free Writer and Tools